

lišta »čovjeka« kao bića ljubavi, zahtijeva korijeniti oprost u smislu korjenitoga samozahtjeva: »Opraštamo i tražimo oprostjenje« (kod Jozića, na str. 59 vidi tamo izvornik). Ta duhovna obnova praštanja i traženja oprosta, »duhovna obnova našeg naroda zasigurno je nezamisliva i neostvariva bez udjela naše Crkve (u BiH – Ž.P.)« (Ćoruša, str. 67). U tom smislu Papin dolazak u Sarajevu treba shvatiti kao buduću zadaću i obvezu katoličke Crkve u BiH da kroz suočavanje sa zbiljnošću te zemlje ponovno poveže potrgane niti uzajamnog razumijevanja i praštanja i da, otvarajući dijalog sa svima, samim katolicima i Hrvatima u BiH omogući život dostojan čovjeka, ali život koji je nezamisliv bez bližnjega kojemu se oprašta i koji oprašta.

3. »Komu je papa došao u Sarajevo?«

Premda bi se Papin dolazak u Sarajevo po samome sebi htio iscrpiti u spomenutim namjerama, on je istodobno – i to upravo zbog teških posljedica rata – opterećen političkim (*namjernim*) krivim razumijevanjima koja u pravilu polaze od vlastitih interesa, pritom smjerano zaboravljajući izvornu namjeru njegovog dolaska. O tim »neumjesnim« zlorabama Papina posjeta, koje su se nažalost čule sa sve tri strane, govori prilog Tome Vukšića koji nasuprot njima izričito naglašuje da Papa nije došao ispuniti »ničija sebična ili parcijalna očekivanja«, nego je svoj posjet stavio u službu onog najvišeg, »ljubavi, pravde, jednakosti među ljudima, prava, života uljudbe« (Vukšić, str. 48), dakle s onu stranu svake nacionalne, političke i vjeronazorne podjele: Papa je došao svima, ili – rečeno s Vukšićem – onome »tko ga je čuo«. A čuo ga je samo onaj tko je pripravan da postane »apostolom vječnih vrednota«, živim svjedokom ljubavi, u kojoj nema podjela i pogodbi. Tek onaj koji je Papu čuo znade, komu je on uopće došao. Tek taj je i vidio.

Spomenuti blok sadrži i tematski unekoliko odstupajući tekst Ivana Ćoruše »Isus ga pogleda, zavoli i pozva«. U odsječku »Documenta et relationes« donosi se vrsna rasprava Ratka Perića »Jesmo li konačno riješili dodatak 'Fililoque'?«, u kojoj aktor pitanje Jedinstva i Trojstva izlaže uzimajući obje »predaje«, katoličku i pravoslavnu, bez prethodnog vrednovanja i odluke, tako da ova rasprava može služiti kao uzor svakom nepristranom teologu pripravnom za razgovor o tom, možda jednom od najtežih pitanja starije i novije kršćanske teologije uopće.

Zadnji dio »Recensiones« sadrži – sukladno izvornoj namjeri časopisa – veliki broj recenzija s područja teologije, ali jednako tako i s područja morala i filozofije. Ta vjeronazorna i znanstvena otvorenost uvjeruje da se u časopisu *Vrhbosnensia* može zbilja otvoriti ono polje razgovora i razumijevanja među religijama i znanostima koje bi nam možda dalo za pravo da s Papom samim prekoračimo »prag nade«, u kojem sama ta nada postaje zbiljskom. Čini se da je *Vrhbosnensia* upravo na takovu putu.

Željko Pavić

»Vrhbosna« i katolički tisak u BiH. *Stoljeće Vrhbosne 1887–1987*. Radovi studijskih dana, održanih 25. i 26. studenog 1987. u Sarajevu u povodu stote obljetnice početka izlaženja revije *Vrhbosna*, s kazalom autora članaka i sadržajem godišta. Priredili: Ivo Balukčić i Franjo Topić, u: *Studia Vrhbosnensia*, br. 8, Sarajevo 1996.

Katolički tisak u Bosni i Hercegovini, povrh svih diskontinuiteta uzrokovanih burnim povijesnim i političkim gibanjima,

bilježi vrlo bogatu tradiciju, u kojoj do izraza dolazi ne samo njegovo temeljno usmjerenje na promicanje katoličke duhovnosti, već jednako tako stavljanje pod lupu presudnih političkih, kulturnih i znanstvenih pitanja. Stoga je katolički tisak u BiH ne samo svjedok i zapisivač povijesti vremena, već njegov aktivni sudionik koji je sve do danas davao i daje »svoj« vlastiti biljeg u smislu izravnog sudjelovanja u svim segmentima kulturnog i političkog života. I ima li se u vidu utjecaj katoličkog tiska na oblikovanje svijesti hrvatskoga puka u BiH, onda se s jedne strane uviđa veličina njegova značenja, ali jednako tako i teško breme odgovornosti koje uvijek iznova stoji pred njim kao obveza prema vlastitu narodu i njegovoj sudbini, posebice danas, kada je opstanak Hrvata u BiH postao krajnje upitan.

U vrlo bogatoj paleti katoličkih revija i časopisa posebno mjesto svakako zauzima *Vrhbosna*, službeno glasilo Vrhbosanske nadbiskupije. Njezinoj pojavi (1887.) prethodi list *Srce Isusovo*, koji je izlazio od 1882.–1887. i za to vrijeme postigao čak 60 brojeva. Oba je lista utemeljio prvi vrhbosanski nadbiskup, dr. Josip Stadler. Od svojega osnutka *Vrhbosna* neprekidno izlazi sve do 1945., kada joj komunističke vlasti zabranjuju rad sve do 1971., što međutim nije priječilo odgovorne da ga izdaju pod drugim imenom, kao *Službeni vijesnik* nadbiskupije. Stoga se može tvrditi da *Vrhbosna* u stvari nikad nije prestala sa svojim radom sve od 1887. godine. S dovršenjem stote obljetnice 1987. pružila se izvanredna zgoda da se sagleda do sada učinjeno i postignuto, da se naprosto podvuče crta i izvuku poučci za daljni rad. U tu su svrhu 23. i 26. studenog iste godine održani studijski dani na Vrhbosanskoj visokoj teološkoj školi u Sarajevu, ali su referati – zbog ratnih nedaća – ugledali svjetlo dana tek 1996., tako da ovdje imamo

prazninu koja iznosi više od deset godina. No niti referati niti sama tema nisu time izgubili ništa na aktualnosti: s njima je, kako kaže Franjo Topić, dan »još jedan prilog dokumentiranoj desetostoljetnoj prisutnosti«, prisutnosti koja po svojoj dubini i bogatstvu u svakom slučaju može biti »potpora za opstanak i ostanak mučeničke Vrhbosanske Crkve« (»Predgovor«, str. 3).

Sami referati pisani su vrlo ciljano i bez preklapanja. Tako Ivica Puljić nastoji prikazati povijest katoličkog tiska u BiH i njegove bitne značajke (»Kroz povijest katoličkog tiska u Bosni i Hercegovini«), Mato Zovkić (»Izdavač i urednici 'Vrhbosne' od 1887. do 1945.«) i Tomo Vukšić (»Neke glavne teološko-pastoralne teme na stranicama 'Vrhbosne' /1887–1945/«) tematiziraju razdoblje do 1945. godine, a Božo Odobašić razdoblje od 1945. do 1987. ('Vrhbosna' kao službeno glasilo nadbiskupije Vrhbosanske od 1945. do danas«). Cjelokupni sadržinski i tematski grupirani prikaz kulturne problematike daje Franjo Topić u svojem referatu »Kulturna tematika na stranicama 'Vrhbosne'«, čime njegov i Vukšićev rad izlaze izvan povijesnog okvira razvoja ovoga lista. Na koncu je, pored kazala imena, dan i cjelokupni sadržaj svih do tada objavljenih godišta kao izvrsna uputa svima onima koji se bave ne samo bibliografijama, nego i istraživanjem katoličke misli u BiH u cjelini. U tom je smislu *Vrhbosna* zbilja ponuda za sve djelatnike s područja duhovnih znanosti – i to ponuda koja još niukoliko nije dostatno prihvaćena i istražena.

Tri mi se teme ovdje čine osobito zanimljivim. To su: 1. *unutarcrkveno razumijevanje »katoličkog tiska«* i sagledavanje »Vrhbosne« iz tog motrišta; 2. *teološko pastoralna* i 3. *kulturna problematika* na stranicama *Vrhbosne*. Time će se samo dijelom – barem sadržinski – moći predočiti bogatstvo i raznovrsnost tema koje su bile

zastupljene u ovoj reviji, a koje su uzete u oslov u spomenutim referatima.

1. Postavlja se najprije pitanje: što je *katolički tisak* i koje su njegove osobenosti u odnosu na svaku drugu vrst tiska. Na to pitanje Ivica Puljić daje vrlo precizan odgovor: »U ovom se referatu katoličkim tiskom zove samo ona periodika u kojoj je *temeljna* tematika Katolička crkva i njezina misija« (str. 8). Ta bi se odredba mogla učiniti preuskom samo pod uvjetom da se previdi uloga Katoličke crkve i njezine »misije« koja je općeljudska i trajna. S tom se dopunom sugerira da ta »*temeljna* tematika« podrazumijeva uzimanje u obzir svih problema i pitanja s kojima se suočuje ne samo Katolička crkva, već svaki čovjek svojega vremena, budući da ta pitanja ne mogu zaobići niti Crkvu kao općinu niti pojedinca. U dubljem, *ontologijskom* značenju, na kojemu istrajava Puljić, »Crkva je već po sebi zapravo informacija: Radosna vijest čovječanstvu je bit njezina postojanja« (str. 9) i ona utoliko nužno izlazi izvan svojih okvira, suočuje se sa svojim vremenom i njegovim problemima, kako bi u danim okolnostima našla putove da ta Radosna vijest uistinu bude dostupna svakom čovjeku i da ga oslovi u onom njegovom i navlastitom.

Polazeći s tog metodologijskog stajališta Vukšić ustvrđuje da u doba turske vladavine u BiH faktički nije bilo »katoličkog« tiska, već da se prije radi o prosvjetno-kalendarskim časopisima koji nemaju naglašeno vjersko-katoličko usmjerenje. Situacija za katolički tisak nije bila uopće jednostavna ni nakon aneksije BiH, budući da je Austro-Ugarska izričito pazila da kod bosansko-hercegovačkih Hrvata i Srba ne dođe do tješnjeg kulturnog i političkog povezivanja s Hrvatskom i Srbijom, što se svakako negativno odrazilo i na razvoj tiska. Međutim, to se više može kazati za razvoj političkog nego katoličkog tiska, koji

je u to doba bio »ipak natprosječno razvijen«, tj. dok je Austro-Ugarska iz spomenutih razloga svjesno kočila i zabranjivala izlaženje političkih listova, katolički je tisak ipak dobio izvjestan slobodan prostor koji Puljić opravdava s tri faktuma: 1. »obrambena usmjerenost protiv protukatoličkog tiska u duhu onovremenog katoličkog pokreta u Europi«; 2. zavidna razina stručnog uređivanja; i 3. »ucijepljenost u narod« (isp. str. 14). Ali taj razvoj prati i nejedinstvo u strukturama Crkve, čiji je izraz »paralelnost u materiji i stilu« tadašnjih katoličkih listova, što se dijelom može objasniti tada već rasplamsalim sukobom između franjevac a i nadbiskupa Stadlera, ali i sukobom između liberalne, »modernističke« i uvjetno rečeno »konzervativne« struje unutar katoličke Crkve, što se očitovalo koliko na kulturnom toliko i na političkom planu.

U takvim se uvjetima razvijala i *Vrhbosna* kao pravi katolički list. Ona već u svom prvom broju od 1. siječnja 1887., u uvodniku Juraja Pušeka određuje smjernice svojega nastojanja »da posijemo sjeme zdrava i kreпка nauka u Bosni, ne bi li«, kako kaže Pušek, »s pomoću Božjom što skorije želi plodove napretka duševnog, poput ostalih naroda koji stoje pod krunom Apostolskog vladaoca« (kod Zovkića na str. 34; kod Vukšića na str. 68). »Duševni napredak« – i u tomu se katolički tisak razlikuje od *liberalnog* i *modernističkog* – podrazumijeva ovdje vraćanje temeljnim principima Katoličke crkve, napredak u »umjerenosti«, »razboritosti« i najviše »ljubavi« kao temelju cjelokupnog života i općinstva Katoličke crkve, kako to razumije Andrija Jagatić (isp. Zovkić, str. 35). Od te politike *Vrhbosna* nije odstupala ni nakon 1945., odnosno 1971., tj. pastirska služba tog lista treba biti – kako kaže Marko Jozinović – usmjerena »prema Bogu, te da time stvarno pomazemo i drugima, oso-

bito povjerenim vjernicima, da svi mogemo živeti i radeći 'triježno, pravedno i pobožno' mirno očekivati konačni dolazak i sud našega Boga« (kod Odošića na str. 96), čime se izričito naglašuje *moralno-odgovorna* komponenta smisla djelovanja *Vrhbosne* koji se treba dovesti u sklad i staviti u službu »općih smjernica crkvenih dokumenata i odredbi za pastoralno djelovanje« (Odošić, *ibid.*). S obzirom na sa-držinsko bogatstvo *Vrhbosne* do 1945., to bi se moglo razumjeti kao izvjesno ograničenje i svodenje u okvire unutarckvenog djelovanja, ali to je razumljivo s obzirom na tadašnju situaciju i nemogućnost šireg i obuhvatnijeg izlaska u javnost. No, nakon tog »prespavanog« perioda pred *Vrhbosnom* danas stoji vrlo težak zadatak ponovnog otvaranja i to nakon svih ratnih nevolja i obilja neriješenih političkih problema koji uvelike kočte ponovno oživljavanje vjerske i kulturne djelatnosti Katoličke crkve u BiH, a tako i njezina tiska, čega nije pošteđena ni *Vrhbosna*.

2. Zbiljski »angažman« revije *Vrhbosna*, sukladno njezinu »katoličkom« usmjerenju, morao se – na razini *teologijske* i *političke* refleksije – očitovati najprije u smislu suprotstavljanja spomenutom »modernom liberalizmu«, koji je zahvatio ne samo znanost i politiku, već jednako tako i samu Crkvu. Ovdje se prije svega misli na Stadlerovo očitovanje o Leonu XIII. prigodom pedesetogodišnjice njegova biskupstva 1893. Kako izvješćuje Tomo Vukšić, »Stadler ističe element vjere a ne toliko znanja, neophodan u crkvenom prihvaćanju vjerskih istina vezanih uz papinstvo. Iz samih poslanica je očito da Stadler nije, kao neki drugi, žalio zbog ondašnjeg 'reduciranja' papinske vlasti na samo crkveno područje jer na jednom mjestu zaključuje: »Vremena, kada je Crkva imala najveću političku moć i najveći društveni posjed nisu nipošto bila ona, od kojih se nje-

zin ugled najviše istaknuo« (Vukšić, str. 69–70). Uz liberalizam – na teorijskoj razini – svakako dolazi u oslov i problem »modernizma«, s kojim polemiziraju posebice Antun Jeglič, Josip Posilović i Ivan Dujmušić. Glavne točke njihove kritike odnose se na modernističko *uzdizanje naravi nad Objavom, pozitivističko nijekanje opstojnosti Boga i suvišnost teologije* kao »sveučilišne znanosti« s obzirom na *modernu prevladanost Boga* (isp. Vukšić, str. 72–73).

Druga velika tema *Vrhbosne* jest »Mariologija« koju Vukšić vezuje za radove glasovitog teologa Emila Springera i opetovano Josipa Stadlera. Stadlerovo razumijevanje Marije kao »majke« i »suspositeljice svih ljudi« navodi Vukšića na zaključak »da je šteta što bolest i smrt nisu dopustile prvom sarajevskom nadbiskupu da razvije ovu teologiju« (str. 71).

Što se tiče pastoralne problematike, ona je na stranicama *Vrhbosne* razmjerno iscrpno zastupljena, pri čemu Vukšić naglašuje s jedne strane »spremnost (ljudi oko *Vrhbosne*) u izvršavanju odluka crkvenih poglavara« i s druge strane »nedostatak kreativne poslušnosti« (str. 74), što znači da je ta spremnost bila ujedno kočnica za izlaženje iz tih zadanih okvira. Tu se poglavito razmatraju pitanja vjeronauka, organiziranja nastave u srednjim školama, izvješća »dekanskih konferencija« vezanih za organiziranje »katoličkog orlovstva«, rješavanje problema miješanih brakova itd. Međutim, povrh svega toga, »nedostatak kreativne poslušnosti« ne dopušta po Vukšiću »da se razbacujemo superlativima« prilikom prosudbe dometa *Vrhbosne*: premda pionirska za svoje podneblje, ona je po Vukšiću okupljala »kompjutorske teologe« koji nisu bili pripravnici »za kreativno teološko hrvanje«, ali da je svakako ispunila ciljeve unutar kojih se odvijala njezina dotadašnja djelatnost:

»podizanje katoličke svijesti i širenje hrvatske prosvjete među našim narodom« (»Pedesetogodišnjica izlaženja Vrhbosne«, u: *Vrhbosna* 1936., str. 3, kod Vukšića na str. 79). Međutim, u razdoblju nakon 1945. dolazi do izrazitijeg teologijsko-pastoralnog uokvirivanja *Vrhbosne* i to iz razloga koje smo već naveli. Kao što izvješćuje Božo Odobašić, *Vrhbosna* se u tom razdoblju bavi poglavito tiskanjem dokumenata, okružnica i uputa svećenstvu s obzirom na najhitnije probleme života u uvjetima komunističkog režima i s druge strane objavljivanjem dokumenata II. vatikanskog sabora i njihovim interpretacijama. Pored toga, u *Vrhbosni* se snažno očituje potreba katehetizacije vjernika, briga za svećenički podmladak i obnovu na temelju zaključaka i dokumenata II. vatikanskog sabora, što je svakako predstavljalo ogromno iskušenje s obzirom na krajnje otežane mogućnosti djelovanja Katoličke crkve u BiH (isp. Odobašić, str. 101–114). Uz to se vodi diječanska kronika i donose teološko-povijesni prilozi, što znači da dolazi do stanovitog potiskivanja kritičkog razmatranja ostalih duhovnih znanosti i gibanja unutar njih, što bi se u budućnosti svakako trebalo ispraviti (isp. *ibid.*, str. 115–116).

3. U prilog toj potrebi osjetnijeg i svestranijeg otvaranja govori prilog Franje Topića koji jasno pokazuje da je *Vrhbosna* još u svom najranijem razdoblju izlaženja imala itekako sluha za kulturu, pod kojom Topić – s obzirom na potrebu referata – podrazumijeva »ponajprije književne priloge: poeziju, prozne sastavke i literarne kritike, te posebno neka idejna i načelna pitanja i koncepcije« (str. 81). Tu »beletrističku« tendenciju Topić zamjećuje »već u trećem godištu (1889)« *Vrhbosne* i ona pod rubrikom »Knjižštvo« i kasnije »Prosvjeta« uključuje ne samo spomenute kulturne rodove, već jednako tako recenzije i

prijevide. Međutim, ovdje mi se naročito i opetovano zanimljivim čini Topićev prikaz borbe protiv »modernizma« i »liberalizma«, ali sada iz motrišta nastanka Hrvatskog katoličkog pokreta. »Katolički pokret«, kako izvješćuje Topić, javlja se kao reakcija ne osjećaj »defanzivnog« položaja Crkve u odnosu na tada već općerašireni modernizam i Katolička crkva u tu svrhu, između ostalog, »preporuča osnivanje katoličkih novina, časopisa, tiskanje knjiga, produbljivanje studija filozofije, teologije i drugih znanosti« (str. 83). Odjek toga jest i osnivanje spomenutog Hrvatskog katoličkog pokreta koji se po svojem programu oštro suprotstavio modernističkim idejama, »glavnim ranama na tijelu našega naroda«, koji je u »liberalizmu« vidio jednog od svojih najljućih protivnika. *Vrhbosna* se naravno stavila na stranu tih antimodernističkih ideja i ustupila svoje stranice njihovim kritičarima, poglavito ljubljanskom biskupu-knezu Jegliču (str. 83–84). Spor je bio zaoštren do *ili-ili-alternative* i to upravo stoga što je Crkva u modernizmu vidjela »krajnji subjektivizam, agnosticizam i praktično ateizam« (str. 84). Ona je u tomu na vrijeme čula »tutnjavu ateizma«, kako bi to rekao Mijo Škvorc. Topić s pravom naglašuje da se takav stav morao prelamati i u koncipiranju kulturne tematike *Vrhbosne*, ali da je ona – usprkos tomu – »pripomogla oblikovanju i radanju hrvatskog katoličkog književnog pokreta« (str. 86). Stojeći unutar svojega vremena i sudjelujući u njemu *Vrhbosna* se stoga pojavljuje danas ne samo kao povijesni dokument, već kao zrcalo tadašnjih političkih i kulturnih gibanja, kojima su njezina uredništva dala svoj *vjeronazorni* i *svjetonazorni* žig.

Život *Vrhbosne* u novonastalim uvjetima, nakon najvećih uništenja BiH, Katoličke crkve i njezina kulturnoga blaga, sagledava se svakako u potrebi njezinog po-

novnog uranjanja u konkretni život, u kojem ona uopće tek i zadobiva svoj smisao kao proširiteljica Radosne vijesti koju mora čuti svaki čovjek dobre volje, Radosne vijesti koja *Vrhbosni* uopće daje za pravo da se ubroji u »katolički« tisak s onu stranu njezine strogo unutarcrkvene zadaće.

Željko Pavić

Šimun Šito ĆORIĆ, *Psihologija religioznosti*, »Naklada Slap«, Jastrebarsko 1998., 251 str.

Šimun Šito Ćorić već se duže vrijeme bavi problematikom psihologije religije ili psihologije religioznosti. Kao plod tog istraživanja nastala je i ova knjiga koju je autor naslovio *Psihologija religioznosti*.

Možda je zanimljivo spomenuti da je autor ove knjige svećenik koji kao pastoralni poslenik i psiholog ugrađuje u ovu studiju svoja bogata pastoralna iskustva. Očito su mnogobrojni susreti s ljudima potaknuli autora da sa znanstvenog stajališta analizira i promotri fenomen religije kao i raznolike oblike religioznosti. Ovdje se religija ne promatra pod vidom filozofske refleksije, jer bi to značilo baviti se filozofijom religije ili metafizikom religije, nego autor želi religiju shvatiti i analizirati prije svega pod vidom njezine psihološke strukture.

Budući da je društvena stvarnost pluralistički oblikovana, ona je i prepoznatljiva po pluralističkim oblicima religioznosti.

U »Proslovu« naznačeno je autorovo interkonfesionalno stajalište koje religioznost shvaća »kao određeno osobno osvjedočenje i određeni stil života i ponašanja koji stoje u odnosu s Nadnaravnim« (str. 13.)

Američka kao i evropska psihologija religioznosti uočila je važnost religijskog fenomena, te ga je pokušala sustavno istražiti uzimajući pri tom u obzir najsuvođenije domete znanosti kao i znanstvene metodologije. Uvažena je i prihvaćena empiričko induktivna metoda koja garantira sustavnost i objektivnost znanstvenog istraživanja.

Koristeći znanstvenu metodologiju psihologija religioznosti postala je važna grana suvremene psihologije. U tom kontekstu valja promatrati i knjigu Š. Š. Ćorića koja je pred nama.

Autor je knjigu podijelio u 11 poglavlja naznačivši pri tom širok i svestran pristup k religioznoj problematici.

U I. poglavlju *Uvodne postavke psihologije religioznosti* autor daje kraći uvod u sam predmet koji psihologija religioznosti istražuje. Prema autorovu shvaćanju predmet psihologije religioznosti jest osoba koja na neku religioznu ponudu postaje religiozna ili nereligiozna. U činu prihvaćanja ili neprihvatanja neke religiozne ponude prisutan je svojevrsni »dinamizam« koji čovjeka potiče na »odluku« da nešto čini ili ne čini u odnosu prema Nadnaravnom. Prema tome svrha je psihologije religioznosti »da pomogne razumjeti kako čovjek svoj religiozni odnos, koji za njegov život ima posebni smisao, razvija ili ne razvija, a ne kako on 'stvara religiju'« (str. 20.)

Pri tom psihologija religioznosti prati intenzitet, učestalost i trajnost tog odnosa. Autoru se spontano nameće pitanje kolika i kakva je neutralnost psihologije pri ispitivanju odnosno da li je neutralnost uopće moguća.

Da bi otvorio put međureligijskom dijalogu do kojeg je autoru očito stalo, on svjesno uvodi izraz »Nadnaravno« kako bi